

УДК 616-078:619 (477.41)

М.М. Стегней

к. вет. н.

Національний аграрний університет, м. Київ

СТАНОВЛЕННЯ ВЕТЕРИНАРНОЇ БАКТЕРІОЛОГІЇ НА КИЇВЩИНІ

Подано стислі відомості про становлення ветеринарної бактеріології на Київщині. Зазначено, що ветеринарна бактеріологія тривалий час знаходилася у підпорядкуванні Медичного департаменту і бактеріологічні дослідження проводили медичні фахівці. Лише у 1899 році ветеринарна бактеріологія відокремилася і стала структурною одиницею Київської губернії.

У кінці XIX – на початку XX ст. епізоотична ситуація на Київщині була складною через відсутність контролю за переміщенням тварин і відсутність лабораторних методів дослідження з ветеринарії, що породжувало різні трактування клінічних ознак того чи іншого захворювання. Саме на цей період припадає становлення ветеринарної бактеріології на Київщині, де у 1882 р. на всю Київську губернію було 4 ветеринарних лікарі (2 губерньські і 2 для сільського населення) [1].

Матеріалом дослідження стали видання кінця XIX – початку XX ст., матеріали Державного архіву м. Києва та Державного архіву Київської області. У процесі роботи використано хронологічний та системний методи досліджень.

Боротьба з інфекційними захворюваннями потребувала значних зусиль і мережі відповідних установ, де б спеціалісти ветеринарної медицини займалися діагностикою, виготовленням вакцин та їх зберіганням, проведенням щеплень тощо. Епізоотії завдавали господарствам значних економічних збитків, відволікали на боротьбу з ними велику кількість спеціалістів, матеріальних ресурсів. У той час виникали цілком очевидні труднощі з діагностикою інфекційних захворювань. Адже епізоотологічні, клінічні, патологоанатомічні дані повинні підтверджуватися і лабораторно. Саме у кінці XIX ст. ветеринарній бактеріології стали приділяти значну увагу, завдяки чому ветеринарні фахівці більш впевнено приймали відповідні рішення у справі боротьби з тим чи іншим захворюванням. До 1899 р. у Київській губернії бактеріологічні дослідження проводив Бактеріологічний інститут Товариства боротьби із заразними хворобами, який знаходився у Протасовому Яру (директор – В.К. Ліндеман). Тривалий час діяльність інституту направлялася на боротьбу з інфекційними хворобами серед людей. В інституті виготовляли сироватки: антидифтерійну, антистрептококову, антитетанічну, антидизентерійну, а також шлунковий сік, тіреоглобулін, спермін, вакцину проти сибірки. В інституті не лише виготовляли вакцину від сказу для людей, але і проводили щеплення. Київський бактеріологічний інститут належав товариству і мав власний бюджет, отже міг вільно використовувати свої прибутки на розширення власної діяльності.

За широтою своєї діяльності перше місце займав Харківський інститут, який випускав найбільшу кількість сироваток та розповсюджував їх на значній

території. Друге місце за обсягом робіт належало Київському інституту. Дещо менше цю роботу виконували Московський, Одеський та Петербурзький інститути.

В інституті за встановлену плату проводили дослідження з ветеринарії. Наприклад, біопроба на сап коштувала 10 крб.; дослідження мокрот, гною і калу – 3 крб.; патологічне і бактеріологічне дослідження трупів тварин, що загинули від різних інфекційних хвороб, за винятком сказу, коштувало 3–15 крб., залежно від величини трупа.

У кінці XIX ст. ветеринарні лікарі звернулися в адміністрацію губернатора з проханням створити при інституті самостійний ветеринарний відділ.

У 1899 р. губернатор звернувся до київського Товариства боротьби із заразними хворобами з пропозицією допомогти у боротьбі із сибіркою. При Бактеріологічному інституті створюється особливе ветеринарне відділення, на яке покладалося виготовлення сибіркових вакцин, туберкуліну, малеїну та вирішення інших питань з ветеринарної мікробіології. Завідувачем цим відділом передбачався ветеринар, у підпорядкуванні якого знаходився і спеціаліст-бактеріолог [2].

Більшість витрат з організації даного відділення, а також будівництво конюшні для утримання підозрілих у захворюванні на сап коней взяло на себе Товариство боротьби із заразними хворобами. Решту витрат Київський губернський розпоряджувальний комітет виділив суму в 2000 крб.

Ветеринарний відділ при Бактеріологічному інституті став основою у Київській губернії, де виготовлялася вакцина проти сибірки. Щеплення тварин проти сибірки набувало все більшої популярності, і чисельність вакцинацій у губернії зростала з кожним роком. Наприклад, у 1902 р. ветеринарним відділом інституту відпущено вакцин проти сибірки – 11453, бешихи свиней – 15683 доз [3].

14 січня 1901 року у Києві відкривається Ветеринарно-бактеріологічна лабораторія південно-західного краю Міністерства внутрішніх справ [4]. Лабораторія включала в себе кабінет завідувача, спеціальну лабораторну кімнату для бактеріологічних досліджень, кімнату для приготування поживних середовищ, ізолювану термостатну кімнату для вирощування бактеріальних культур, кімнату для лабораторних тварин та житло для фельдшера.

Затверджена у м. Києві Ветеринарно-бактеріологічна лабораторія мала на меті обслуговувати південно-західний край у справі боротьби ветеринарних лікарів Міністерства внутрішніх справ з епізоотіями, а також, сприяла виявленню методами бактеріології і мікроскопії різних хвороб, що вимагало чітких наукових підходів.

За рік до відкриття лабораторії, у 1900 р., на обладнання лабораторії із сум відсоткового збору було відпущено 2400 крб. і на щорічне утримання лабораторії із сум земського збору за участі Волинської і Подільської губерній виділялося 2000 крб.

Перед Ветеринарно-бактеріологічною лабораторією південно-західного краю ставилися такі завдання:

1. Проводити точний бактеріологічний аналіз для визначення характеру епізоотій;
2. Виготовляти сибіркові вакцини (Ценковського) і забезпечувати ветеринарних лікарів південно-західного краю цими вакцинами;
3. Безкоштовно проводити вакцинацію тварин;
4. Вирішувати питання ветеринарно-судового характеру;
5. Проводити заняття з бактеріології ветеринарними лікарями, що практикувались у повітах.

Окружна ветеринарно-бактеріологічна лабораторія знаходилася у м. Києві (ріг вул. Рейтерської і Малої Володимирської) у будинку Фурмана.

Першим директором і організатором лабораторії був М. Максатов, приват-доцент Юр'ївського ветеринарного інституту з кафедри епізоотології.

Окружна ветеринарно-бактеріологічна лабораторія південно-західного краю обслуговувала Київську, Подільську, Волинську і Чернігівську губернії. Лабораторією проводилися діагностичні дослідження, виготовлялися вакцини проти сибірки проф. Ценковського і проф. Ланге, проти бешихи свиней за Коневим. За кошти Київської губернської земської управи лабораторія отримувала малеїн і туберкулін з Інституту експериментальної ветеринарії для потреб Київської губернії. Лабораторія належала до відомства Міністерства внутрішніх справ і безпосередньо підпорядковувалася губернській адміністрації. Лабораторією лише у 1909 році виготовлено 195563 доз вакцини від сибірки, 33725 доз від бешихи свиней і зроблено 563 діагностичних досліджень. У цьому ж році завідувач лабораторією В.Б. Слагін звернувся до правління з проханням підтримати його і виділити кошти для організації сироваткового відділу. Проте лише у 1911 р. уперше було випущено сироватки проти сибірки та бешихи. Сироватки висилали ветеринарним лікарям названих губерній безкоштовно, їх застосування давало позитивні результати. Для виготовлення сироватки проти септицемії лабораторією утримувалися один кінь і три бички та троє коней – для виготовлення сироватки проти бешихи свиней. Імунізацію коней проводили убитими та живими культурами.

Вакцини відпускалися безкоштовно. У 1908 р. нараховувалося 617 пунктів, де проводилися щеплення проти сибірки. Вимушено проведено щеплення 61 тис. тварин, з профілактичною метою – 71 тис. тварин. Слід зауважити, що населення в основному проводило вимушене щеплення, яке складало до 80% щодо усіх щеплених тварин [5].

У таблиці 1 наведена діяльність лабораторії протягом декількох років.

Крім виготовлення вакцин і сироваток проти сибірки та бешихи свиней, лабораторією виготовлялися сироватки проти септицемії і чуми свиней. Власникам тварин сироватки відпускалися за готівку. У лабораторії безкоштовно проводили бактеріологічне дослідження патологічного матеріалу, який направляли ветеринарні лікарі різних відомств.

Таблиця 1. Діяльність Округової ветеринарно-бактеріологічної лабораторії

Рік	Кількість відпущених вакцин проти сибірки (тис. доз)	Кількість щеплених тварин проти сибірки (тис. голів)	Проведено діагностичних досліджень
1906	147	67	77
1907	151	74	145
1908	186	108	313
1909	194	111	378
1910	238	132	540

Округова ветеринарно-бактеріологічна лабораторія з 1914 по 1917 роки обслуговувала потреби Київського і Волинського земств. У 1915 році на черговій сесії Волинського губернського земства зазначалося, що округову лабораторію бажано перевести у Волинську губернію. Таке рішення зумовлювалося необхідністю проведення бактеріологічних досліджень і виготовленням вакцин і сироваток для Волинської губернії, у якій епізоотична ситуація була більш складною. Останні два роки свого існування у м. Києві Округова лабораторія в основному утримувалася Міністерством внутрішніх справ і Волинським земством. На утримання персоналу Міністерство внутрішніх справ щорічно виділяло по 3000 рублів. Тоді як, у 1915 р. бюджет лабораторії складав 18905 руб., коли ветеринарне управління Міністерства внутрішніх справ і Київське земство виділили по 3000 руб., Волинське земство – 1700 руб. Від продажу препаратів лабораторія отримала 2052 руб. і залишок з 1914 року складав 7153 руб.

З 1916 року лабораторія існувала виключно за рахунок продажу власно вироблених препаратів (вакцин, сироваток). Кошти від продажу цих препаратів поступали дуже нерівномірно і тому лабораторія часто знаходилася у важкому становищі.

Починаючи з 1903 р. на базі лабораторії проводили чотиримісячні курси з бактеріології та бактеріоскопії для земських і вільно практикуючих ветеринарних лікарів Південно-Західного краю. Метою цих курсів було ознайомити лікарів з науковою точністю підтвердження діагнозу заразних хвороб тварин та проводити прийняття відповідних заходів. Ветеринарні лікарі після проходження цих курсів значно доповнювали свої знання з бактеріології і удосконалювалися з питань боротьби з інфекційними хворобами, що виникали у тому чи іншому повіті.

Крім специфічного призначення, ці курси доповнювалися курсом м'ясоведення, паразитології і організації боєнської справи, які читалися старшим ветеринаром Київських міських скотобоень С.П. Дубровою. Був ще курс патологічної гістології і загальної патології, який читав пунктовий ветеринарний лікар м. Києва К.Є. Стопакевич. Ці курси читалися у будівлі патолого-анатомічного музею Київських різниць.

12 липня 1917 року Київська окружна лабораторія, за згодою Київського і Волинського губернських земств, переводиться в м. Житомир у розпорядження Волинського губернського земства, а будівництво бактеріологічної лабораторії Київського губернського земства розпочалося Губернською земською управою у м. Києві ще у 1915 році (по вулиці Кирилівській 107^а). Після відкриття Ветеринарно-бактеріологічної лабораторії у м. Києві, у повітах Київської губернії відкривалися ветеринарно-бактеріологічні кабінети при ветеринарних амбулаторіях. Робота у ветеринарно-бактеріологічному кабінеті вимагала спеціальних знань і навичок для проведення тих чи інших досліджень. Для вдосконалення своїх науково-практичних знань з бактеріології ветеринарні спеціалісти направлялися у Ветеринарно-бактеріологічну лабораторію м. Києва.

Для полегшення діагностики заразних хвороб, губернським земством у 1912 році організовуються у кожному повітовому місті діагностичні кабінети. За три роки існування цих кабінетів із-за відсутності асигнувань, проведена дуже незначна кількість досліджень. Діяльність цих кабінетів обмежувалася незначним фінансуванням і низьким рівнем бактеріологічної підготовки ветеринарних фахівців. Проте, не зважаючи на відсутність спеціалістів з бактеріологічної діагностики інфекційних хвороб тварин, ідея розвитку ветеринарної бактеріології постійно існувала, що сприяло розширенню мережі діагностичних кабінетів у губернії. Так, у 1913 році, у м. Звенигородці відкривається ветеринарний бактеріологічний кабінет при ветеринарно-санітарному лікарі ветеринарної амбулаторії. Кабінет підпорядковувався губернському земству. У рік відкриття, кабінетом проведено одинадцять досліджень на сибірку.

Після відкриття Ветеринарно-бактеріологічної лабораторії у м. Києві, у повітах Київської губернії відкривалися ветеринарно-бактеріологічні кабінети при ветеринарних амбулаторіях. Робота у ветеринарно-бактеріологічному кабінеті вимагала спеціальних знань і навичок для проведення тих чи інших досліджень. Для вдосконалення своїх науково-практичних знань з бактеріології ветеринарні спеціалісти направлялися у Ветеринарно-бактеріологічну лабораторію м. Києва.

Дані про відкриття бактеріологічних кабінетів у повітах приведено у таблиці 2.

Для полегшення діагностики заразних хвороб, губернським земством у 1912 році організовуються у кожному повітовому місті діагностичні кабінети. За три роки існування цих кабінетів із-за відсутності асигнувань, проведена дуже незначна кількість досліджень. Діяльність цих кабінетів обмежувалася незначним фінансуванням і низьким рівнем бактеріологічної підготовки ветеринарних фахівців.

Таблиця 2. Ветеринарно-бактеріологічні кабінети у повітах
Київської губернії

Повіти (міста)	Ветеринарно-бактеріологічні кабінети		
	рік відкриття	місце розташування	кошти утримання
Звенигородка	1913		Губернське земство
Радомишльський	1913		Губернське земство
Тарашанський	1910		Губернське земство
Тарашанський	1913	При Жашківській земській амбулаторії	Повітове земство
Черкаський	1913	При Черкаській повітській земській управі	Губернське земство
Черкаський	-	При Смілянській вет. амбулаторії	Повітове земство
Черкаський	-	При Городищинській вет. амбулаторії	Повітове земство
Черкаський	-	При Мощенській вет. амбулаторії	Повітове земство

Висновки

1. Ветеринарна бактеріологія, дослідження з якої проводило Товариство боротьби із заразними хворобами, у 1899 р. виділилася у окрему структурну одиницю губернії.

2. Завдяки розвитку ветеринарної бактеріології, яка з кожним роком вдосконалювалася і набувала популярності у губернії, ветеринарні лікарі проводили бактеріологічні дослідження, що дозволяло своєчасно діагностувати інфекційні захворювання та проводити заходи боротьби з ними.

Перспективи подальших досліджень

Відомості про становлення ветеринарної бактеріології на Київщині може слугувати матеріалом для написання підручників з історії ветеринарної медицини на Київщині.

Література

1. *Вербицький П.І., Достоевський П.П., Рудик С.К.* Історія ветеринарної медицини України / За ред. Рудика С.К. – К.: „Ветінформ”, 2002. – С. 183–197.
2. Ветеринарное отделение при Киевском бактериологическом институте // Вестник общественной ветеринарии. – 1899. – №14. – С. 623.
3. Деятельность Киевского общества для борьбы с заразными болезнями в 1902 г. // Вестник общественной ветеринарии. – 1903. – №15. – С. 701.
4. Корреспонденция // Вестник общественной ветеринарии. – 1901. – №3. – С. 130–131.
5. Отчет окружной ветеринарно-бактериологической лаборатории Юго-Западного края за 1908 г. // Ветеринарный врач. – 1909. – №44. – С. 707 – 708.